

SUMMARY

Kovalenko A.B. Information and analytical support of the National police activity: theoretical and practical approach. The article analyzes the concept of information-analytical activity in general and in the context of police activity, the essence and significance of such activity in the prevention and counteraction of crime is determined.

На підставі окреслення поняття інформаційно-аналітичної діяльності загалом та в контексті специфічної діяльності поліції, а також з'ясування сутності відповідної діяльності, дослідження функціонування інформаційно-аналітичного блоку поліції України з практичної точки зору автором аргументовано такі висновки:

1. Інформаційно-аналітичною діяльністю поліції є пошук, внесення, обробка, аналіз та зберігання інформації (створення баз даних), або інформаційно-аналітична робота, основною метою якої є опрацювання даних про злочини, їх зберігання з метою окреслення тенденцій злочинності, а також інформаційної допомоги в розкритті вже вчинених злочинів.

2. Інформаційно-аналітичне забезпечення поліцейської діяльності в сучасному інформаційному світі відіграє надзвичайно важливу роль у розкритті та попередженні злочинності. Інформаційна діяльність поліції перебуває у тісному та безперервному зв'язку із аналітичною, оскільки будь-яка отримана важлива інформація стає предметом аналітичних процесів, завдяки яким остання доповнюється, трансформується та об'єктивізується. Разом із тим на сьогоднішній день в Україні інформаційно-аналітична діяльність поліції та Міністерства внутрішніх справ загалом сконцентрована на створенні нових та вдосконаленні діючих баз (банків) даних, що в подальшому сприятиме більш ефективному розкриттю злочинів, пошуку злочинців, можливості прогнозувати вчинення тих чи інших злочинів.

3. Функціонування інформаційних баз даних започатковано в системі Національної поліції України зокрема та Міністерства внутрішніх справ у цілому, але вбачаючи все нові й нові виклики, потребує постійного вдосконалення та оновлення, пошуку нових, більш раціональних способів систематизації даних з метою сприяння діяльності поліції із запобігання та розкриття злочинів.

Keywords: *police, crime prevention, prevention, information analytical activity, databases, prevention of crime.*

УДК 343.98

Колосков В.В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія Державної прикордонної служби
України ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький)

Христов О.Л.

кандидат юридичних наук

Христова Ю.В.

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-254-259

НЕОБХІДНІСТЬ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ, ПРОВЕДЕННЯ ЯКОГО ОБМЕЖУЄ ПРАВА ЛЮДИНИ

Сформульовано основні напрями оптимізації національного законодавства щодо проведення оперативного експерименту, яким обмежуються права людини.

Ключові слова: *негласна слідча (розшукова) дія, оперативний експеримент, оперативно-розшуковий захід, права людини, слідча (розшукова) дія.*

Постановка проблеми. Правове врегулювання нових напрямів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) дозволяє значно модернізувати старі методи оперативної роботи, розширити діапазон джерел отримання необхідної інформації та удоско-

© Колосков В.В., 2018

© Христов О.Л., 2018

© Христова Ю.В., 2018

налити інструментарій правоохоронних органів у протидії злочинності.

За роки існування самостійної України широкого застосування у роботі правоохоронних органів щодо протидії окремим видам злочинів набули оперативно-розшукові заходи (далі – ОРЗ) з використанням оперативного експерименту. Поряд із цим у другій половині третього десятиліття її незалежності спостерігається зниження кількості застосування таких ОРЗ. Останній фактор пов'язаний із рядом чинників, які слугували такому розвитку подій.

Серед них можна визначити: 1) недосконалість організаційно-тактичних основ проведення оперативного експерименту; 2) відсутність уніфікованого підходу до його документального оформлення, а також використання його результатів у кримінальному судочинстві; 3) неповнота матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів для проведення оперативного експерименту. Всі ці чинники негативно позначились й на результативності застосування оперативного експерименту.

Поряд з цим слід зазначити, що оперативний експеримент, який за визначеннями науковців сьогодення полягає в активному спостереженні за поведінкою особи (осіб), що вивчається, в керованих чи контрольованих умовах або в проведенні інших дослідних дій, за своєю суттю, може обмежувати права людини, передбачені ст. 28 Конституції України. Зокрема ч. 2, де визначено, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям [1].

У зв'язку з цим виникає необхідність легалізації оперативного експерименту, проведення якого обмежує права людини.

Зазначене обумовлює актуальність наукового дослідження та визначає напрямки наукового пошуку щодо вдосконалення правових основ проведення оперативного експерименту.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вдосконалення правових основ проведення ОРЗ аналізували багато вчених, зокрема, В.Я. Горбачевський, К.К. Горяїнов, О.Є. Користін, В.Я. Мацюк, В.А. Ніколайчук, С.І. Ніколаюк, В.А. Нетреба, В.С. Овчинський, С.С. Овчинський, С.А. Панасюк, І.О. Попов, В.М. Рудік, О.М. Стрільців, І.Р. Шинкаренко та інші. Зазначені науковці зробили суттєвий внесок у дослідження вказаної проблематики. В той же час питанню правового регулювання оперативного експерименту в науковій літературі приділено недостатньо уваги, що свідчить про необхідність і своєчасність даного наукового дослідження.

Метою даної статті є вироблення пропозицій стосовно оптимізації національного законодавства щодо проведення оперативного експерименту.

Виклад основного матеріалу. Первинні наукові обґрунтування оперативного експерименту ми знаходимо на початку ХХ століття. Одним із фундаторів теорії такого експерименту був російський вчений, психолог, педагог А.Ф. Лазурський, який запропонував поставити особу у відомі раніше вивчені природні умови, які можуть викликати той чи інший процес, реакцію з її боку. При цьому сама особа не повинна підозрювати, що її поведінка досліджується. Можливість дослідника викликати психологічні процеси і направляти їх у ту чи іншу сторону є у даному разі значним кроком вперед, у порівнянні із простим спостереженням [2]. Саме те, що людина не усвідомлює, що її поведінка є об'єктом спостереження та вивчення у ситуативних умовах, відрізняє подібний експеримент від слідчого експерименту як процесуальної дії, яка реалізується у кримінальному процесі. Тому порівнювати надалі оперативний експеримент із слідчим є некоректним, оскільки їх природа є різною за способом здійснення та подальшого використання.

Отримані в результаті здійснення оперативного експерименту дані можуть сприяти:

- перевірі висунутих оперативних (розшукових) версій;
- перевірі і уточненню наявних даних про причетність конкретної особи до тієї або іншої негативної події (діяння, явищу, процесу);
- здійсненню затримання на місці злочину особи, що вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, безпосередньо при здійсненні злочинного діяння (дії або бездіяльності);
- підготовці і здійсненню слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій;
- встановленню причин і умов здійснення тяжкого злочину тощо.

В оперативно-розшуковій практиці нерідко виникає необхідність виявлення ціннісних орієнтацій, позицій, спрямувань, характеру поглядів тих або інших осіб. Подібні задачі характерні, наприклад, при нейтралізації впливу лідерів на учасників злочинних об'єднань, що формуються, при підборі і спеціальній підготовці негласного помічника з метою впрова-

дження його в організовані злочинні угруповання. У найпростіших випадках для цього частіше за все достатньо проведення бесід і особистих спостережень оперативного працівника. Але у складних випадках, коли пряме втручання оперативників може розшифрувати оперативну розробку, не завжди ці звичні оперативно-розшукові заходи застосовні, тому для отримання необхідної інформації слід вдаватися до оперативного експерименту.

Всякий експеримент є продовженням процесу мислення. Тому спочатку з'ясовується сама пропозиція (гіпотеза), а потім визначаються можливості і засоби її перевірки за допомогою оперативного експерименту в рамках виправданого ризику.

У процесі відпрацювання оперативно-розшукових версій часто виникає необхідність переконатися в існуванні або відсутності можливостей для участі в злочині конкретних осіб, здійсненні злочинів певним способом.

Оперативний експеримент застосовується при вивченні поведінки, способу життя, зв'язків тих або інших осіб, з'ясуванні їх обізнаності про оперативно-розшукові заходи.

Явища, дослідження яких стає предметом ОРД, належать до категорії складних соціальних явищ, що мають глибокі причини. За ними лежать мотиви людських вчинків, рішень. Все це пізнати лише в зовнішніх природних проявах не завжди доступно. Тому необхідні відмежування явища, що вивчається, від інших, організація фіксації результатів, штучна зміна умов діяльності та інші елементи експерименту, щоб він став справжнім методом оперативно-розшукового пізнання.

У такому розумінні оперативний експеримент має великі перспективи, бо загальна тенденція вдосконалення ОРД розвивається по лінії поглиблення в категорії причин, детермінант злочинної поведінки, пізнання особових установок і ролевих функцій учасників злочинних груп, що формуються і діючих.

Виходячи з цього деякі науковці, котрі досліджували проблему правового регулювання тактики використання оперативного експерименту, необгрунтовано обмежували його застосування.

Тому подібний оперативний захід з виявлення або перевірки причетності особи до протиправної діяльності чи злочину сучасними правозахисниками сприймається як провокація. Недоцільність проведення оперативного експерименту часто обумовлюється моральними принципами, домислами правозахисників про провокацію, низькою професійною підготовкою оперативних підрозділів, що, врешті-решт, компрометує їх діяльність. Особливо це стосується випадків, коли результати реалізованого експерименту можуть мати кримінально-правове значення і пов'язані із виявленням та документуванням протиправної діяльності організованих груп та окремих осіб, ознак складу злочину у поведінці та діях об'єктів справ. Проте, експеримент за сутністю не є провокацією, його можна здійснювати для отримання інформації, що може бути використана у якості джерел доказів причетності особи до злочину. Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, а також внутрішньовідомчі підзаконні акти з питань організації ОРД оперативні підрозділами правоохоронних органів забороняють оперативним працівникам здійснювати провокаційні дії, спрямовані на схилення у будь-яких формах та способах осіб здійснювати правопорушення або злочини, а також здійснювати дії, що фальсифікують інформацію про поведінку об'єкта справи штучним створенням доказів.

Посилаючись на вітчизняних науковців, що досліджували дану проблему, зазначимо, що доцільність використання оперативного експерименту обумовлена таким:

по-перше, експерименту (більш ніж будь-якому іншому методу) властива оперативність у встановленні істини при перевірці оперативних версій;

по-друге, викриття протиправних ознак діяльності та поведінки об'єкта справи є можливим лише у процесі створення експериментальних ситуацій; крім того, за умов контрольованої і зрозумілої оперативному співробітнику експериментальної ситуації досягається достатній рівень повноти та достовірності отриманих матеріалів при належному рівні конспірації;

по-третє, у контрольованих умовах результати експерименту позбавлені суб'єктивної оцінки споживачів оперативно-значущої інформації, так як дії та реагування особи, що вивчається, може документуватись безпосередньо, а отже, результати спостереження матимуть відносно об'єктивний характер. Вони можуть бути у вигляді речей, предметів, фактів, відео- й аудіоматеріалів або відомостей та свідчень свідків, які можуть представляти собою джерела доказів [3].

Поряд з цим слід зазначити, що у законах «Про оперативно-розшукову діяль-

ність» ряду країн СНД (Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Республіки Таджикистан) оперативний експеримент входить у ряд ОРЗ, які проводяться відповідними повноважними підрозділами [4, с. 68, 127, 274, 338, 391].

Слушною є думка вітчизняних вчених, серед яких: В.Я. Горбачевський, С.І. Ніколаюк, О.Є. Користін, О.М. Стрільців, які стверджують, що аналогу оперативного експерименту в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» немає [5, с. 245].

Спробою правової регламентації оперативного експерименту став проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», внесений народними депутатами України: В.Д. Швецем, Г.Г. Москальом, В.Л. Сівковичем, В.А. Бевзом, В.М. Грицаком, В.С. Малишевим, зареєстрований від 16.07.2009 за № 2134 у Верховній Раді України [6] (далі – Проект Закону).

Одним із *напрямків* вдосконалення правових основ проведення оперативного експерименту є прийняття Проекту Закону.

Так, п. 9 частини 1 ст. 11 Проекту Закону передбачає надання підрозділам, які здійснюють ОРД, права проводити оперативно-розшуковий захід – «оперативний експеримент».

В той же час під оперативним експериментом у ст. 1 Проекту Закону розуміється *оперативно-розшуковий захід* із штучного створення умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, для перевірки спрямованості намірів особи, в діях якої наявні окремі ознаки вчинення злочину, та спостереженні за її поведінкою.

На наш погляд, дане визначення потребує удосконалення, оскільки оперативний експеримент необхідно визначати через комплекс оперативно-розшукових та інших дій.

Цей погляд спирається на раніше здійснені дослідження, які свідчать, що зміст проведення оперативного експерименту може включати створення, відтворення й використання умов для прояву кримінальних намірів запідозрених осіб, *виявлення об'єктів злочинних посягань, установлення негласного контролю за об'єктами (предметами) посягань*, а також перевірку оперативних даних дослідницьким шляхом з наступною фіксацією отриманої інформації й контрольованих подій [7, с. 374].

Такі дослідні мають базуватися на штучному створенні негласно контрольованих умов з використанням спеціально підготовлених контрольованих об'єктів, які в теорії та практиці ОРД отримали назву об'єктів-пасток (-приманок), що насамперед і є матеріально-технічним підґрунтям створення цих умов для забезпечення проведення оперативного експерименту.

Виходячи із цього, сутність оперативного експерименту полягає у проведенні спеціальних дослідів (дій) з метою перевірки отриманої інформації, зібраних даних, перевірки й оцінки версій, відтворення дій, обстановки, обставин певної моделі події, уточнення оперативних даних, що мають значення для розкриття злочину, одержання нової інформації (фактичних даних) [8, с. 117].

До таких дослідних дій можна віднести: розміщення об'єктів, які становлять інтерес для осіб, які на них посягають, з наступним контролем за такими об'єктами (автомобіль, квартира й ін.). Наприклад, щодо крадіжок на станціях, вокзалах, у портах – це сумки, валізи в залах очікування, стосовно крадіжок автотранспорту застосовуються транспортні засоби-пастки на автостоянках та ін. місцях. З метою виявлення осіб, що вчиняють розбої, грабежі та інші злочини, для приманки використовують екіпіровку, якою забезпечують відповідним чином оперативних працівників (шапка, жіноча сумка, гаманець, прикраси й ін.), яких направляють у місця можливого вчинення злочину.

При цьому найбільшу ефективність вказаних дій у протидії злочинам можна досягти, використовуючи об'єкти-пастки (-приманки).

Враховуючи вищенаведене зміст поняття «оперативний експеримент» у статті 1 Проекту Закону слід викласти у новій редакції:

«Оперативний експеримент – це комплекс оперативно-розшукових та інших дій, що полягає у штучному створенні негласно контрольованих умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, у тому числі з використанням об'єктів-пасток (-приманок), з метою перевірки й оцінки даних про можливість вчинення особою, в діях якої наявні окремі ознаки вчинення злочину, певних протиправних дій».

З урахуванням вищезазначеного, правової регламентації в Проекті Закону потребує термін *«об'єкт-пастка (-приманка)»*:

Для з'ясування дефініції цього терміна наведемо такі міркування:

1. У правоохоронній діяльності оперативних підрозділів потенційними предметами корисливих злочинних посягань частіше за все виступають такі об'єкти: автомобілі, валізи, гаманці, квартири, мобільні телефони, сумки, прикраси, гроші й ін., у зв'язку з чим виникає необхідність забезпечити спостереження за ними.

Тому одним із перспективних напрямів роботи правоохоронців під час проведення оперативних експериментів є використання об'єктів-пасток – спеціально підготовлених і контрольованих оперативним підрозділом матеріальних об'єктів посягання злочинців (автомобілів, квартир, валіз тощо), які розміщуються там, де може бути вчинено злочин.

2. Прикладом об'єкта-пастки є «автомобіль-пастка» – це автомобіль, який за письмовою згодою власника і відповідно до плану проведення ОРЗ тимчасово використовується оперативними підрозділами ОВС у якості приманки, з метою виявлення, викриття та припинення злочинної діяльності осіб, які займаються незаконним заволодінням транспортними засобами. «Автомобілі-пастки» мають цільове призначення і, як правило, використовуються для вирішення короткострокових тактичних завдань: розкриття конкретних злочинів, проведення оперативних експериментів, затримання групи, організованої групи осіб, серійного злочинця або злочинців-гастролерів, які займаються незаконним заволодінням транспортними засобами.

Отже, статтю 1 Проекту Закону необхідно доповнити новим терміном – об'єкт-пастка (-приманка), визначення якого, на нашу думку, необхідно викласти у такій редакції:

«Об'єкт-пастка (-приманка) – це спеціально підготовлений і контрольований оперативним підрозділом матеріальний об'єкт посягання злочинців (автомобіль, квартира, валіза й ін.), який розміщується там, де може бути вчинено злочин».

Таким чином, здійснення оперативного експерименту з використанням об'єктів-пасток (приманок) дозволить не тільки контролювати самі об'єкти, але і направляти процеси, які відбуваються у злочинному середовищі, у необхідне русло.

Висновок. Враховуючи вищезазначене, ми дійшли таких висновків: 1. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135-XII [9] не врегулював усіх проблемних питань, які виникали у діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності шляхом здійснення оперативного експерименту, проведення якого обмежує права людини. 2. Одним із напрямків вдосконалення правових основ проведення оперативного експерименту, на нашу думку, є прийняття Проекту Закону із змінами та доповненнями, запропонованими у цій статті.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Лазурский А. Ф. Избранные труды по психологии / сост. Ю.Н. Олейник. Москва: Наука, 1997. 446 с.
3. Глушков В.О. Оперативный эксперимент: проблемні питання провадження в оперативно-розшукову діяльність / Є.М. Пітнік. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2006. 13 с.
4. Оперативно-розшукова діяльність та додержання державної таємниці в країнах СНД: зб. законів про оперативно-розшукову діяльність та державну таємницю / уклад.: О. В. Кириченко, І. М. Зубач, О. В. Новиков, А. В. Білий. Київ: Центр учбової літ., 2008. 464 с.
5. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джуца, Д. Й. Никифорчук та ін.; за ред. О. М. Джуци. Київ: Правова єдність, 2009. 310 с.
6. Проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»: зареєстр. від 16.07.2009 р. за № 2134. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/pls/zweb_nwebproc4_lid.html?pf3511=31841.
7. Теория оперативно-розыскной деятельности: учебник / ред. К. К. Горяинов, В. С. Овчинский, Г. К. Синилов. Москва: Инфра-М, 2008. 832 с.
8. Солодкий О. В. Организация борьбы органов внутренних дел с кражами автотранспорта, совершаемыми с целью вымогательства организованными преступными группами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Калининград, 2004. 249 с.
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

Надійшла до редакції 30.11.2018

SUMMARY

Koloskov V.V., Khrystov O.L., Khrystova Yu.V. Necessary legalization of operational experiment which restrict human rights. The basic directions of optimization of the national legislation concerning carrying out of an operative experiment which limit human rights are formulated.

As a result of the analysis of scientific works, the authors found that the data obtained as a result of the implementation of an operational experiment may help: verifying the proposed operational

(wanted) versions; verification and clarification of available data on the involvement of a particular person in a particular negative event (act, phenomenon, process); execution of the detention on the spot of a person who committed a grave or especially grave crime, directly in the commission of a criminal act (action or inaction); the preparation and implementation of investigative and secret investigative (search) actions; establishment of the reasons and conditions for the commission of a serious crime, etc.

Researchers determine that an operative experiment is a complex of operative-search and other actions consisting in the artificial creation of secretly controlled conditions in an environment that is as close as possible to the real one, including using objects of traps (-primans), in order to verification and evaluation of data on the possibility of committing a person in whose actions there are certain features of committing a crime, certain unlawful actions.

The authors came to the following conclusions: 1. The Law of Ukraine "On Operational and Investigative Activity" dated February 18, 1992, No. 2135-XII [9] did not regulate all problematic issues that arose in the activity of law enforcement agencies in combating crime through the conduct of an operational experiment, which restricts human rights. 2. One of the areas of improvement of the legal basis for conducting an operational experiment, in our opinion, is the adoption of the Draft Law with the amendments and additions proposed in this article.

Keywords: *secret investigation (search) action, operative experiment, operative-search activity, human rights, investigative (search) action.*

УДК 343.985 : 343.344

Коцюба С.А.

заступник військового прокурора
Західного регіону України

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-259-262

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Розглянуто актуальні проблемні питання, пов'язані із забезпеченням основоположних прав і свобод людини під час проведення обшуку у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння військовослужбовцем вогнепальною зброєю.

Зосереджено увагу на тому, що на підготовчому етапі до проведення обшуку наявність об'єкта пошуку зумовлюється метою здійснення цієї слідчої (розшукової) дії, тому в окремих випадках об'єкти пошуку, з урахуванням таких обставин як проведення тактичної операції «Допущення обшуку з негативним результатом», можуть бути взагалі відсутніми.

Ключові слова: *військовослужбовець; вогнепальна зброя; обшук; об'єкт пошуку; підготовчий етап; слідча (розшукова) дія.*

Постановка проблеми. Реформування системи правоохоронних органів України потребує створення ефективно діючих підрозділів як в уже існуючих, так й у новостворюваних державних інституціях, що покликані максимально забезпечити процес нормального функціонування суспільства. У той же час не можна забувати про складне економічне становище країни, нестабільну ситуацію на Сході держави, зміну криміногенної обстановки у бік збільшення кількості окремих суспільно небезпечних діянь, зокрема військових злочинів. Серед них вагоме місце посідає незаконне заволодіння військовослужбовцем зброєю, адже вчинення цих діянь впливає на різні соціальні аспекти, а саме: знижується боєздатність відповідних підрозділів Збройних Сил України, підривається авторитет армії у суспільстві, порушується належна військова дисципліна. За дослідженнями Ю.М. Берези, методика розслідування цих злочинів також потребує покращення, на що вказують відповідні статистичні відомості. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. вчинено 95 фактів досліджуваного кримінально караного діяння, за якими у 54 випадках було складено обвинувальні акти, 2014 р. – 288 (актів складено 62), 2015 р. – 191 (актів складено 68), 2016 р. – 177 (актів складено 38), 2017 р. – 248 (актів складено 38). Тобто кількість зазначених діянь протягом останніх років лише збільшується, а число доведених до суду справ – зменшується, адже із зареєстрованих правопорушень лише у 15–20 % випадків складаються обвинувальні акти.

Одним із окремих аспектів успішної протидії злочинам, пов'язаним із викраденням